

อาคารสายสุทธานภดล.....บันทึกหน้าประวัติศาสตร์ในสวนสุนันทา

ปริญานุช คำสนอง

อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ

๑๐/๓/๒๕๖๘

อาคารสายสุทธานภดล หรือปัจจุบันคือพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล เดิมเป็นพระตำหนักที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ตั้งอยู่ภายในภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา อาคารหลังนี้เป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มพระตำหนักประทับของพระมเหสี พระราชธิดา และบาทบริจาริกา ในพระบาท สมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักเหล่านี้สร้างด้วยสถาปัตยกรรมแบบ Italian Renaissance รวม ๓๒ ตำหนัก ตำหนักภายในสวนสุนันทาแบ่งออกเป็น ๓ ขนาด ตามอิสริยยศ ตำหนักขนาดใหญ่จัดเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าและพระมเหสี ตำหนักขนาดกลางจะเป็นที่ประทับของพระราชธิดา และเรือนขนาดเล็กคือเรือนฟ้านักของเจ้าจอม ซึ่งในปัจจุบันภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาเหลือเพียง ๖ ตำหนัก โดยมีตำหนักขนาดใหญ่ ๑ ตำหนัก และตำหนักขนาดกลางอีก ๔ ตำหนัก และเรือนเจ้าจอม ๑ เรือน

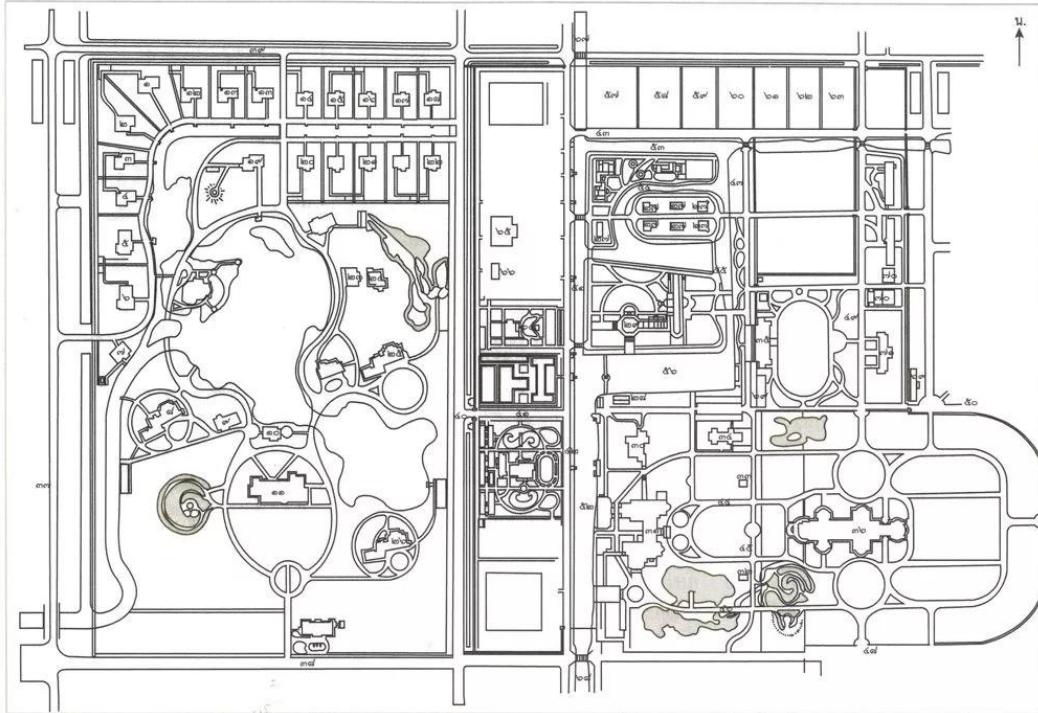

อาคารสายสุทธานภดล หรือพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตำหนักที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ และพระธิดาองค์เล็ก (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานภดล วิมลประภาวดี กรมขุนอุทงเขตต์ตติยนาารี หรือที่ชาววังขานพระนามว่า สมเด็จพระอัญพระองค์น้อย)

ที่มา : ปริญานุช (๒๕๖๗)

สำหรับจุดกำเนิดของสวนสุนันทาที่มีมาจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดให้สร้าง “สวนดุสิต” ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ณ บริเวณทุ่งส้มบ่อย ทางด้านทิศเหนือของกรุงเทพมหานคร เพื่อใช้เป็นพระราชอุทยานประทับแรมสำราญพระราชอิริยาบถ (ต่อมารัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้ยกขึ้นเป็น “วังสวนดุสิต” และ “พระราชวังสวนดุสิต” ตามลำดับ พอถึงในสมัยรัชกาลที่ ๖ จึงได้ทรงโปรดให้เปลี่ยนชื่อเป็น “พระราชวังดุสิต” ในที่สุด)

วังสวนดุสิตระยะแรกที่เริ่มปลูกสร้าง กินอาณาบริเวณที่กว้างตั้งแต่คลองผดุงกรุงเกษม (ถนนพระราม ๕ ในปัจจุบัน) ไปจนถึงคลองสามเสน (ถนนสามเสนในปัจจุบัน) ซึ่งภายในวังประกอบไปด้วยพระที่นั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ อาทิ พระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งอัมพรสถาน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีทรงโปรดให้ปลูกตำหนักพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ได้ใช้เป็นที่ประทับหลายพระองค์ด้วยกัน อาทิเช่น พระตำหนักสวนกุหลาบของสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ และตำหนักสวนบัวของพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ฯ เป็นต้น

แผนที่สิ่งเขปพระราชวังดุสิตและสวนสุนันทา สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหนังสือพระราชวัง, ส.พลายน้อย สำนักพิมพ์เมืองโบราณ ๑๕๓๙

ที่มา : <https://today.line.me/th/v2/article/Q7XVel> เข้าถึงเมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๖๘.

ในส่วนของ “สวน” ของวังนั้น ได้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะตกแต่งสวนให้มีรูปแบบอย่างของพระราชวังในประเทศตะวันตก จึงได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างสวนชาวอังกฤษ ชื่อ **มิสเตอร์เอนกินส์** เข้ามารับราชการเป็นผู้ออกแบบและควบคุมการดำเนินงาน โดยได้ทรงแบ่งที่ดินออกเป็นสวนๆ จัดทำเป็นสวนพระราชทานแก่เหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนและสำราญพระราชฤทัย อาทิ “สวนสี่ฤดู” ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ “สวนฝรั่งงังไส” ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และ “สวนไผ่เขียน” ของเจ้าจอมมารดาโหมด เป็นต้น และ “สวนสุนันทา” ก็เป็นอีกสวนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ในเขตของ “วังสวนดุสิต” ซึ่งมีเนื้อที่ของสวนทั้งหมดจำนวน ๑๑๒ ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับถนนใหญ่ทั้งหมด ๔ ด้าน คือทิศเหนือจดถนนราชวิถี ทิศใต้จดถนนอุทงนอก ทิศตะวันออกจดถนนราชสีมา และทิศตะวันตกจดถนนสามเสน^๑

อาคารสายสุธานภดลเป็นตำหนักขนาดใหญ่ ออกแบบโดยนายอัลเฟรโด ริกาซซี หรือ นายเอ. ริกาซซี (A. Rigazzi) สถาปนิกชาวอิตาลี (ผู้ออกแบบโรงแรมรถไฟหัวหิน) เป็นผู้เขียนแบบ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล

^๑ ที่มา : <https://phahurat.com/เปิดประวัติ-สวนสุนันทา/> เข้าถึงเมื่อ ๙ มีนาคม ๒๕๖๘.

เป็นผู้อำนวยการสร้างตำหนัก พระยาประชารกิจวิจารณ์ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ควบคุมงาน การก่อสร้างแล้วเสร็จราวปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ภายในอาคารมีทางเชื่อมระหว่างอาคารทั้งชั้นล่างและชั้นบน ออกแบบให้มีความโดดเด่นในเรื่องของการรับลม และนอกจากนี้ประตูหน้าต่างทุกบานเชื่อมต่อกัน และมีช่องลมทั่วทั้งตำหนัก ทำให้ภายในตำหนักมีอากาศปลอดโปร่ง^๒

มุมมองอาคารสายสุทธานภดล หรือพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ฝั่งที่เป็นที่ส่วนจัดแสดงที่ประทับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิมิตร์นภดล วิมลประภาวดี กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี (สมเด็จพระหญิงพระองค์น้อย)

ที่มา : ปรียานุช (๒๕๖๗)

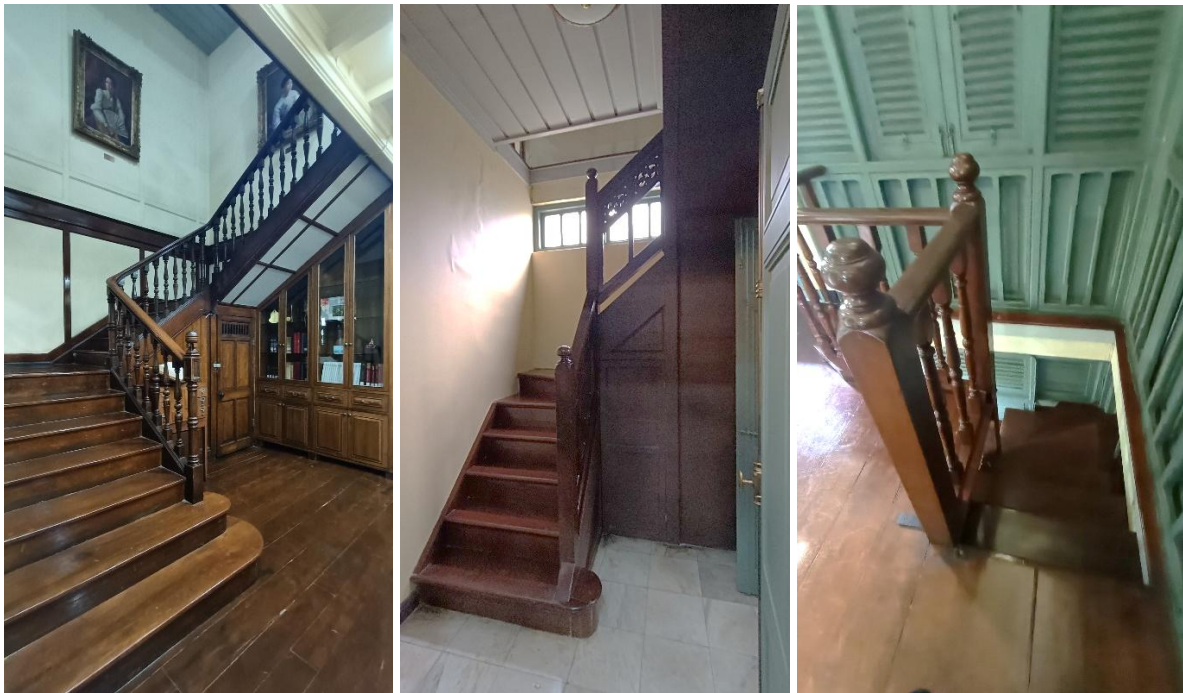
ช่องลมระบายอากาศที่มีบานเลื่อนเปิด-ปิด ที่ระดับพื้นของ บริเวณสวนที่ประทับของพระตำหนัก

ที่มา : ปรียานุช (๒๕๖๗)

^๒ ที่มา : <https://culture.ssr.ac.th/page/saisavalibhiromya> เข้าถึงเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๘.

อาคารสายสุทธานภดล เป็นที่ประทับของ ‘เจ้าสาย’ หรือพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธสาสน์นาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา (พระยศเดิมคือ พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์) พระวิมาดาเธอฯ เสด็จเข้ามาประทับที่สวนสุนันทาเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๔๖๒ และสิ้นพระชนม์ที่นี่ในอีก ๑๐ ปีต่อมา (พ.ศ. ๒๔๗๒)

เมื่อพระวิมาดาเธอเสด็จมาพระตำหนักก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมบางส่วน ยกตัวอย่างเช่น เฉลียงหน้าตำหนักที่เป็นไม้ก็เปลี่ยนเป็นเฉลียงแบบตึก เพิ่มหน้ามุข ๓ ด้าน โดยมีพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) เป็นผู้ควบคุมดูแลการก่อสร้าง ระบบการก่อสร้างนั้นใช้ระบบผนังรับน้ำหนักทำให้มีผนังหนาและแข็งแรง โครงสร้างเครื่องบนเป็นไม้บานหน้าไม้แบบบานเกล็ดที่เปิดรับลม มีบันทึกระหว่างภายใน มีบันไดใหญ่สำหรับเจ้านาย และบันไดเล็กสำหรับข้าราชการใช้ขึ้น – ลงไม่ปะปนกัน^๓

บันไดของอาคารสายสุทธานภดล บันไดใหญ่สำหรับเจ้านาย และบันไดเล็กสำหรับข้าราชการใช้

ที่มา : ปรียานุช (๒๕๖๗)

ระหว่างตำหนักพระวิมาดาเธอ กับพระที่นั่งนงคราญสโมสร (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ครอบครองของกระทรวงมหาดไทย) มีรั้วเหล็กโปร่งกันพื้นที่ บริเวณรายรอบตำหนักปลูกไม้ดอกแทบเกือบทุกประเภท ไม้ดอกที่สำคัญคือกุหลาบ และกล้วยไม้ รวมถึงพันธุ์ไม้ไทยหลายชนิดที่เป็นของหายากในเวลานั้น เช่น ลั่นทมขาว พุทธชาติเหลือง ต้นเล็บนางฟ้า

หน้าตำหนักมีสนามขนาดใหญ่ มีถนนโค้ง ทางด้านทิศเหนือมีเรือนกล้วยไม้ขนาดใหญ่ มีกล้วยไม้ชนิดดีทั้งพันธุ์ไทยและต่างประเทศ บริเวณทางด้านหลังตำหนักเป็นสระบัว มีสระบัวแบบที่ก่อเป็นสระมีน้ำพุ และแบบปลูกในอ่างบัว ที่ชายฝั่งริมสระใหญ่มีตำหนักไม้ ๒ หลัง สำหรับประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ และบางครั้งเสด็จประทับเรือพายประพาสตามบริเวณสระ จนเกิดตำนานน้ำพริกลงเรือขึ้น ณ ที่นี่

^๓ ที่มา : <https://culture.ssru.ac.th/th/announcement/view/news716> เข้าถึงเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๘.

นอกจากสระอันกว้างใหญ่แล้ว ในเขตด้านหน้าตำหนักยังมีเนินดินใหญ่มีต้นไม้หลายพันธุ์ปลูกอยู่บนเนินดิน ทำให้เนินนี้ดูสูงเด่นคล้ายภูเขาสวยงาม เนินดินแห่งนี้มีมาแต่ครั้งสร้างสวนสุนันทาโดยนำเอาดินจากการขุดคลองเม่งเส็งข้างพระที่นั่งอัมพรสถานมาก่อเป็นเนินดิน ข้างใต้เนินดินสร้างเป็นอุโมงค์คอนกรีต เมื่อพระวิมาดาเธอฯ เสด็จมาประทับได้ทรงกำหนดให้ใช้อุโมงค์นี้เป็นที่เก็บเครื่องกระเบื้องถ้วยชามซึ่งทรงมีอยู่มากมาตั้งแต่ครั้งทรงกำกับห้องเครื่องในสมัยรัชกาลที่ ๕^๔

นิทรรศการที่จัดแสดงภายในห้องครัวของพระตำหนัก

ที่มา : ปรียานุช (๒๕๖๗)

และเนื่องจากพระวิมาดาเธอฯ ทรงพระปรีชาสามารถในด้านการปรุงอาหารเป็นหนึ่งในจนได้รับการยกย่องว่าทรงเป็น “เอตทัคคะทาง ด้านการทำกับข้าว” และได้ทรงรับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ในหน้าที่กำกับดูแลห้องเครื่องต้นถวายพระพุทธเจ้าหลวงตราบจนสิ้นรัชกาล ทำให้ภายในพระตำหนักแห่งนี้มีงานทำอยู่ตลอดร้อย กว่ากันว่า ข้าหลวงวังสวนสุนันทานั้น ‘มีงานทำตลอดไม่ได้หยุด’ เพราะเมื่อเจ้านายทำ ข้าหลวงจะนั่งว่างๆ และกลายเป็นสถานที่เรียนรูการเป็นแม่บ้านแม่เรือนของลูกผู้ดีมีตระกูล ใครๆ ก็อยากส่งลูกสาวมาถวายตัวที่นี่ สาวๆ ข้าหลวงวัยรุ่นของสวนสุนันทา เป็นที่หมายปองของชายหนุ่มจากตระกูลสูง เพราะถือว่าได้รับการอบรมทั้งกิริยามารยาทและมีวิชาแม่บ้านแม่เรือนติดตัวมาครบ ทั้งงานครัว งานดอกไม้ งานเย็บปักถักร้อย^๕

พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏประจวบด้วยพระโรคเนื้อร้ายในช่องพระโอษฐ์ สิ้นพระชนม์ ณ ตำหนักแห่งนี้ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒ สิริพระชันษา ๖๕ ปี ต่อมาเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เจ้านายในวังสวนสุนันทาทรงแยกย้ายกันหลบหนีภัยการเมือง สวนสุนันทาถูกทิ้งร้างก่อนถูกพัฒนาเป็นโรงเรียน เป็นวิทยาลัย และปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

^๔ ที่มา : <https://culture.ssru.ac.th/th/announcement/view/news716> เข้าถึงเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๘.

^๕ ที่มา : <https://culture.ssru.ac.th/news/view/1347> เข้าถึงเมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๘.